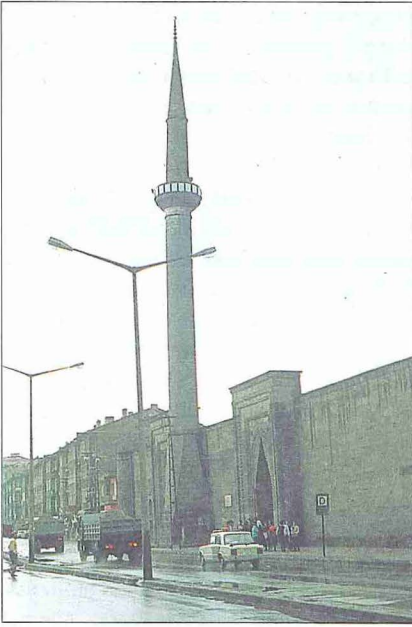

Hacı Kılıç Camii ve Medresesi - Kayseri

edilmiş, caminin güney cephe duvar örgüsünde devşirme malzeme de kullanılmıştır; medresenin duvarları geçirdiği onarımlarda tamamen yenilenmiş durumdadır. Yapı kompleksine destek görevi yapmak üzere caminin güneydoğu köşesinde silindir, medresenin kuzeybatı köşesinde kare prizma biçiminde iki kule bulunmaktadır.

Cami mihrap duvarına dik beş nefe ayrılmış ve nefler, kare kesitli pâyelere oturan sivri kemerli beşik tonozlarla, daha yüksek olan orta nefin mihrap önü bölümü de pendentifli kubbeye örtülmüştür. Kayseri'de Ulucami ile Kölük ve Huand Hatun camilerinde de görülen bu plan şeması, Hacı Kılıç Camii'nde medreseyle kaynaştırılarak yeni bir deneme halinde uygulanmıştır.

Caminin dışa taşkın ve yüksek cümle kapısı kavsarası mukarnaslı bir nişe sahiptir. Taçkapı yüzeyini kuşatan geometrik geçmeler, Kayseri yöresi taş işçiliğine özgü yüzeyel üslûpta işlenmiştir. Camiye ikinci bir giriş batı cephesinden açılmıştır. Fazla derin olmayan sivri kemerli bir niş içindeki basık kemerli bu kapı bezemesizdir. Giriş cephesinde, taçkapının iki yanında birer dikdörtgen pencere yer almakta, ancak sağdakinin önünü sonradan yapılan minarenin kaidesi kapatmaktadır. Diğer pencereyi yıldız geç-

meli bir bordür çevrelemektedir. Bunların yanı sıra mihrap duvarına üç, batı duvarına da iki adet mazgal pencere açılmıştır. Caminin içinde de dışında olduğu gibi özenli bir taş işçiliğiyle karşılanmaktadır. Kavsarası mukarnaslı olan mihrap nişi, geometrik örgülü yıldız geçmelerden meydana gelmiş bir bordürle çevrilidir. Niş kemerinin köşe dolgularındaki kaval silmelerden düğümlü geçme motifli, Konya Alâeddin Camii'nin avlu portalindeki süslemeleri hatırlatmaktadır.

Caminin kuzey cephesinden üç kemerle medresenin avlusuna geçiş sağlanmıştır. Bu kemerlerden ortadaki, yandakilerden daha yüksektir. İki eyvanlı, avlusu revaklı tipte ve tek katlı olarak inşa edilen medrese, cami ile aynı eksen üzerinde yer almadığından kuzey-güney doğrultusunda değildir. Doğudaki giriş eyvanı ile batıdaki ana eyvan iki yapının birleştiği köşededir. Ana eyvanın yanında kışık ders-hane, doğu ve kuzey cephelerde de öğrenci odaları sıralanmaktadır. Bütün mekânlar beşik tonozla örtülü olup bunlardan kışık dershanenin tonozu diğer mekânlardan farklı biçimde avluya paraleldir. Odalarda birer ocak bulunmaktadır.

Medresenin taçkapısı cepheden dışa taşkın ve yüksektir. Kavsarası mukarnaslı portal nişinin cephesi, geometrik geçmeler ve geometrikleşmiş örgülü küfî yazı bordürleriyle bezenmiştir. Giriş eyvanından ve cami içinden birer geçişi olan cami bünyesindeki beşik tonozlu odanın orijinal işlevi bilinmemekte, sonradan 959 (1552) yılında camiye tamir ettiren Hüseyin Bey'in türbesi olarak düzenlendiği görülmektedir. Külliye'nin kurucusu Ebû'l-Kâsım b. Ali et-Tûsî'nin türbesi ise Tokat'tadır. Giriş cephesinin önüne, yakın tarihlerde yapıya bitişik olarak inşa edilen minare kare kaideli ve silindirik gövdelidir. Kölük ve Huand Hatun camilerinde olduğu gibi özgün mina-

renin (ezan köşkü) çatıda iki portal arasında yer aldığı kabul edilebilir. Medresenin giriş eyvanının yanından çatıya çıkışı sağlayan merdiven de bu görüşü desteklemektedir.

Anadolu'da, cami ve medresenin tek yapıda birleştirilmesinin ilk örneğini teşkil eden Dânişmendîler'in Kölük Camii'nden sonra Hacı Kılıç Camii ve Medresesi daha gelişmiş bir örnektir. Fakat cami ile medrese arasında bir bütünlük oluşturma isteği, bu deneme yapısının detaylarında bazı aksaklıklara sebep olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Halil Edhem [Eldem], *Kayseri Şehri* (İstanbul 1334; haz. Kemal Göde), Ankara 1982, s. 111-120; A. Gabriel, *Monuments turcs d'Anatolie*, Paris 1931, I, 52-54, İv. VIII/2-IX; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1969, I, 75-77; Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri -Selçuklu ve Beylikler Devri I- Açık Medreseler*, İstanbul 1970, s. 118-122; Gönül Öney, "Kayseri Hacı Kılıç Cami ve Külliyesi", *TTK Belleten*, XXX/119 (1966), s. 377-387.

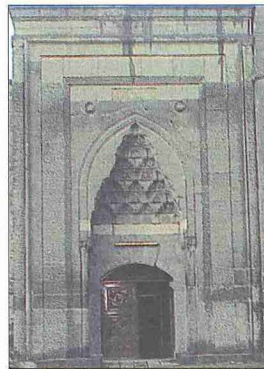
ŞEBNEM AKALIN

HACI KİRÂMÎ EFENDİ (1840-1909)

Türk müzikisi bestekârı ve hânende.

İstanbul'da Mevlevîhânekâpı semtinde Rifâiyye'den Kılıççı Mehmed Efendi Der-gâhı'nda doğdu. Asıl adı Beşir olup bu ismi hiç kullanmadığı kaydedilir. Orta öğretimin ardından Bâb-ı Seraskerî'de muhâsebat birinci şube mümeyyizi olarak göreve başladı. Uzun yıllar devam eden bu görevi esnasında ayrıca birçok tekkede, özellikle İmrahor Tekkesi'nde müezzinlik ve zâkirlik yaptı. 1882'de surre emini Âsaf Paşa ve Abdüsselâm (Kovacı Şeyh) Tekkesi şeyhi Yahyâ Efendi ile birlikte hacca gitti. Veliâht Mehmed Reşad Efendi'nin müezzinbaşısı olduğu için II. Abdülhamid zamanında uzun süre etrafıyla irtibatı kesilerek yalnız başına yaşamak mecburiyetinde bırakıldığı söylenir. II. Meşrutîyet'in ilânından sonra Koska'da Dârülmûsiki-i Osmânî'nin kurucuları arasında yer aldı ve öğretim kadrosuna girdi. Mehmed Reşad tahta çıkınca kendisiyle olan yakınlığı sebebiyle hünkâr müezzini olmayı bekledi. Ancak bu görev başkasına verince bazı ailevî meselelerin de yol açtığı ruhî buhran sonucu kendini asarak hayatına son verdi. Mevlevîhânekâpı'daki Bağdatlı Tekkesi'nin hazîresine defnedildi.

Devrinin tavrı sahibi hânende ve tanbûrîlerinden olan Kirâmî Efendi müzikdeki derin vukufu ile tanınmış, bestelediği

Hacı Kılıç
Camii'nin
taç kapısı

eserler ve yetiştirdiği talebelerle kudretini ortaya koymuştur. Müsikiye dair ilk bilgileri Hacı Fâik Bey'den aldı. Daha sonra Eğrikapı yakınlarında açmış olduğu meşkhâne Bolâhenk Nûri Bey'den, ayrıca Tanbûrî Ali Efendi, Nâfia Nâzırı Ferid Bey ve Suyolcuzâde Sâlih Efendi'den çeşitli eserler meşketti. Sesinin pestçe olduğu ve Hacı Ârif Bey'in sesine benzediği söylenmektedir. Tekkelerdeki zâkirlik, durakçılık ve müezzinliği dışında fasılçılığı ile de meşhur olan Hacı Kırâmî Efendi Taşkasap'taki bir kahvehanede düzenli şekilde müsiki meşketmiştir. Yetiştirdiği pek çok talebe arasında Hâfız Kemal, Hâfız Sâmî, Ahmet Avni Konuk, Mustafa Nezihi Albayrak, Suphi Ziya Özbekkan, Lemi Atlı, Fahri Kopuz, Abdülkadir Töre, Âmâ Hâfız Hasan, Bahriyeli Şahap, Kanûnî Hacı Ârif Bey ve Zeki Ârif Ataergin sayılabilir. Hacı Kırâmî Efendi'nin eserlerinden bir beste, bir ilâhi ve beş şarkının günümüze ulaştığı tesbit edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ergun, *Antoloji*, II, 467-468, 622, 632; *Canlı Tarihler: Lem'i Atlı. Hatıraları*, İstanbul 1947, s. 100; Ali Rıza Sağman, *Meşhur Hafız Sami Mehum*, İstanbul 1947, s. 131; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 186; *Bedii Server Reunakoğlu'nun Notları*, Divan Edebiyatı Müzesi Ktp., nr. 182 (dosya); Mustafa Rona, *Yirminci Yüzyıl Türk Musikisi*, İstanbul 1970, s. 10-11; Mehmet Nazmi Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, Ankara, ts. (TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayını), I, 89, 267; II, 13, 18, 28-29, 30; Münir Atalar, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları*, Ankara 1991, s. 75; Sermet Muhtar Alus, *İstanbul Yazıları*, İstanbul 1994, s. 202-203; a.mlf., *İstanbul Kazan Ben Kepçe*, İstanbul 1995, s. 106; a.mlf., "Geçmiş Günlerin Hususi Hânendelerinden", *TMD*, sy. 10 (1948), s. 6; Rıdvan Lâle, "Üstad ve Maruf Bestekâr Zeki Ârif Bey", a.e., sy. 35 (1950), s. 9, 16; Hayri Yeniğün, "Hacı Kırâmî Efendi", *Musikî ve Nota Mecmuası*, sy. 23 (1971), s. 21; Alaeddin Yavaşca, "Zeki Ârif Ataergin: II", *Kök Dergisi*, sy. 8, İstanbul 1981, s. 6; Vural Sözer, *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, İstanbul 1964, s. 166; Öztuna, *BTMA*, I, 446; Nuri Özcan, "Dârül-müsikî-i Osmani", *DİA*, VIII, 553.

NURİ ÖZCAN

HACI MURAD (1812-1852)

Kuzey Kafkasya'da
Ruslar'a karşı istiklâl mücadelesi veren
Şeyh Şâmil'in en meşhur nâibi.

Kuzey Kafkasya'da (Dağıstan) Avar Hanlığı'nın merkezi Hunzak (Hunzah) şehri yakınlarındaki Zai köyünde doğdu. Babası Hitinav Mahomat (Küçük Muhammed), annesi Fadimat'tır. Avar hanlarının çocuklarına sütanneliği yapan ve bu yüz-

den kocası ile anlaşamayıp Avar sarayına sığınan annesi tarafından götürülen Murad burada akrayı Avar prensiyle beraber büyüdü. On dört yaşında evlendi. İlk ciddi savaş tecrübesini, Şubat 1830'da Kafkaslar'da Ruslar'a karşı cihad eden Şeyh Gazi Muhammed'in Hunzak'a saldırısı sırasında yaşadı. Avar hanının ölümünden sonra idareyi ele alan karısı Bahu Bike'nin Ruslar'la iyi geçinmek istemesi üzerine, büyük bölümünü ele geçirdiği Hunzak'ı almak için harekete geçen Gazi Muhammed şiddetli bir direnişle karşılaştı; birçok ölü ve yaralı bırakarak geri çekilmek zorunda kaldı. Bu çarpışmada Bahu Bike'nin yanında yer alan Murad, Avarlar'ın Ruslar'a bağlılığını göstermek için Gazi Muhammed'in müridlerinin savaş alanında bıraktıkları bayrak ve flamaları toplayarak Tiflis'e gönderdi. Gazi Muhammed'in Ruslar tarafından öldürülmesinden sonra (29 Ekim 1832) onun yerine geçen Hamzat, 25 Ağustos 1834'te Hunzak'ı ele geçirip Bahu Bike'yi ve oğullarını öldürttü. Hacı Murad, Avar prenslerini ortadan kaldırdıktan sonra ülkede tütün ve içki yasağı koyan, tütün içtikleri için kendilerine de hakaret eden Hamzat'ı ağabeyi Osman'la birlikte öldürmeye karar verdi. Hamzat'ı öldüren Osman aynı anda yakalanıp katledildi (1 Ekim 1834). Hamzat'ın öldürülmesinden cesaret alan Hunzak halkı Hacı Murad'ın etrafında toplandı. Hacı Murad Hamzat'ın müridlerini kılıçtan geçirerek Hunzak'ta duruma hâkim oldu.

Daha sonra Avar hanlığına Mehtule Hanı Ahmed Han'ın getirilmesi Hacı Murad'ın hoşuna gitmedi. Hacı Murad Ruslar'ın Ahmed Han'a gösterdiği itibarı kıskanırken Ahmed Han da cesaretiyle şöret kazanan Hacı Murad'ı kıskanıyordu. Öte yandan Hamzat'ın yerine geçen Şeyh Şâmil'in gücü gittikçe artıyordu. Ahmed Han Ruslar'a, Şâmil tehlikesine karşı Hunzak'a bir askerî garnizonun yerleştirilmesini teklif etti. Bunun üzerine Ruslar 1837 yılı yazında Avaristan'a bir sefer düzenlediler. Ahmed Han bu fırsattan istifade ederek Hacı Murad'ın gizlice Şeyh Şâmil'le ilişkide bulunduğuna dair Ruslar'a şikâyetle bulununca Rus garnizonu kumandanı Lazeryef Hacı Murad'ı tutukladı (13 Kasım 1840). Rus Generali Glegenau, Hacı Murad'ın sorgulanmak üzere Temirhanşura'ya getirilmesini emretti. Hunzak'ta on gün kadar bir topa zincirlenmiş halde kaldıktan sonra Temirhanşura'ya doğru yola çıkarılan Hacı Murad

Bustro köyü civarında kaçmayı başardı ve Hunzak yakınlarındaki Tselmes'e yerleşti. Kısa bir müddet sonra Hamzat'a karşı giriştiği hareketlerden dolayı affedilmesi için Şeyh Şâmil'e bir mektup gönderdi. Şeyh Şâmil isteğini kabul ederek kendisini Avaristan'a nâib tayin etti (Ocak 1841). Bu arada General Klegenau Hacı Murad'ı kazanmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Bunun üzerine 2000 kişilik bir Rus birliği Hunzak'tan Tselmes'e yürüdü (17 Şubat 1841). Rus kumandan General Baku'nin'in ağır yaralandığı çarpışmalarda Ruslar geri çekilmek zorunda kaldılar. Hacı Murad babasıyla iki kardeşinin öldüğü, kendisinin de yaralandığı bu savaştan sonra Tioh'a giderek faaliyetlerine orada devam etti. 29 Kasım 1841'de Şeyh Şâmil'in Avaristan seferine katıldı ve Ruslar'a karşı girişilen mücadelede onun yanında yer aldı. Hunzak hariç Avaristan'daki bütün Rus kaleleri ele geçirildi. 1846'da Kabartay bölgesine yönelik akınlara da katılan Hacı Murad, Terek ırmağı kıyısında büyük bir Rus ordusunu bozguna uğrattıktan sonra Dağıstan'a döndü. Gimri'den hareketle Dağıstan'ın merkezi Temirhanşura'yı bastı, Rus garnizonunda yirmi askeri öldürdü. Ardından Mehtule Hanlığı'nın merkezi Cengutay'a baskın düzenleyerek eski düşmanı Ahmed Han'ın dul karısını kaçırdı (Aralık 1846). Gergebil köyünde bulunduğu sırada Rus ordusunun saldırısına uğradı (Haziran 1848); yoğun top ateşi altında 1000 kadar kayıp verdikten sonra geri çekilmek zorunda kaldı.

Hacı Murad'ın 1849'da küçük bir süvari birliğiyle Temirhanşura'yı yeniden basması onun Kafkasya'daki ününü daha da arttırdı. Ocak-Şubat 1850'de, Şâmil'in otoritesini kabul ettirmek için Said Abdullah ile birlikte Aşağı Çeçenistan'ın Yukarı Sunca bölgesine iki defa akın yaptıysa da beklenen sonucu alamadı. Aynı yıl içinde Doğu Gürcistan'a da bir akın düzenleyerek küçük Babaratmskaya Kalesi'ni ele geçirdi. Temmuz 1851'de Şeyh Şâmil tarafından Hazar kıyılarındaki Kaytak ve Tabasaran halkını Ruslar'a karşı ayaklandırmakla görevlendirildi. 500 adamıyla Çoha'dan (Chokha) hareket ederek 14 Temmuz'da Derbend ile Temirhanşura arasındaki Boynak'a (Buynak / Buinaki) girdi. Ertesi gün Karakaytak'ı geçerek Tabasaran'a ulaştı. Tarku Şemhali'nin kardeşi Şahveli'yi öldürüp karısıyla çocuklarını kaçırmaları bölge halkının tepkisine yol açtı ve Şâmil'e kadar ulaşan şikâyetlere